

A TÖRTÉNELEMTANÍTÁSSAL KAPCSOLATOS ÓRÁN- ÉS ISKOLÁN KÍVÜLI MUNKA*

1. A történelem szakkör

Az iskolareform a középiskola két alapvető típusát, a közös művelődési anyagra épülő egységes gimnáziumot és a szakközépiskolák rendszerét hívja életre. A korábbi reál- és humán tagozatú gimnázium helyébe az egységes gimnáziumi oktatás lép, a középfokú technikumok szerepét pedig a szakközépiskolák veszik át. Az egységes gimnáziumi oktatás és a szakközépiskolák egyre inkább differenciálódó szakmai anyaga a jövőben még jobban megnöveli a speciális matematikai, nyelvi stb. tagozatok, valamint a szakköri munka fontosságát. A szakkörök feladata ugyanis az volt, s a jövőben még inkább az lesz, hogy az egyes tárgyak iránt különösen érdeklődő tanulók ismereteinek a *tantervi anyagon túlmenő* kibővítését és elmélyítését biztosítsa.

A történelem szakkör feladatát — az iskolareform szellemének megfelelően — a következőképpen határozhatjuk meg: Konkrét történelmi anyag alapján — s a középiskola (általános iskola) tantervi anyagán túlmenően egészítse ki és mélyítse el a tárgyunk iránt különösen érdeklődő tanulók történelmi ismereteit, alapozza meg (általános- ill. középiskolás fokon) marxista—leninista történelemszemléletüket; fejlessze történelmi gondolkodásukat, alakítsa ki bennük a „kutató” és „alkotó” munka képességét, fejlessze ki az anyaggyűjtésnek és rendszerezésnek, a vizsgált anyag szóbeli előadásának és írásbeli feldolgozásának készségeit.

Mivel a szakkör tagjai azok közül a tanulók közül kerülnek ki, akik a tárgy iránt különösen érdeklődnek, a pedagógusnak mindenekelőtt a tanórán és a szakkörben végzett munka között mutatkozó különbségekkel kell számolnia. A tanórán el kell érnie, hogy az átlagos, sőt a gyengébb tanulók is elsajátítsák a tantervi anyag legalapvetőbb ismereteit, és mindnyájan eljussanak a történelmi gondolkodásnak egy bizonyos fokára. A szakkörvezető tanár viszont figyelembe veheti az önként jelentkező tanulók speciális érdeklődését, az átlagosnál szélesebb és elmélyültebb ismereteit, a történelmi kutatásnak saját (tanári) felkészültségétől, az iskola adottságaitól, felszerelésétől, a helybeli tudományos intézetektől (könyvtár, levéltár, múzeum, felsőoktatási intézmények stb.) függő lehetőségeit. Az egyes tanítási órákon — bármennyire is tág teret nyer a tanulói aktivitás — a tanuló viszonylag kevésbé érezheti az önálló munka örömét. A tanórákon — hagyományos vagy korszerű módszerekkel — a tantervi anyagot sajátítják el; a szakkörben viszont nem „tananyagot”, hanem valamilyen speciális problémakört dolgoznak fel a szakköri tagok egyéni, ill. kollektív kutató munkája alapján. A „kötelező tananyagot” a jól vagy kevésbé jól sikerült tanulmányok tartalmazzák, a szakköri munka anyagát viszont — a rendelkezésre

* Részlet „A történelemtanítás módszertana” c., a Bölcsészettudományi Karok részére készülő egyetemi anyagból.

álló történeti irodalom, az írásbeli és szóbeli kútfők, esetleg helytörténeti kutatás alapján — maguk a szakköri tagok tárják fel és állítják össze. Az egyéni kezdeményezésnek és az önálló alkotó munkának a lehetőségei a szakkörben szinte korlátlanok, „csak” a tanár tudományos felkészültségétől, emberi és nevelői adottságaitól és természetesen a tanulók vállalkozó kedvétől és teherbíróképességétől függ, milyen munkát fognak végezni.

A tartalmas, színes munkát végző szakkörbe szívesen és önként fognak belépni a tanulók. A vezető tanárnak nemcsak az önkéntesség elvét kell szem előtt tartania a tanulók felvételénél, hanem arra is ügyelnie kell, hogy az iskola valamennyi évfolyamából, ill. osztályából (tehát nemcsak azokból, amelyekben maga is tanít) jelentkezzenek tanulók.

Mivel a tanulói aktivitás kibontakoztatására éppen a szakkör teremti meg az egyik legkitűnőbb lehetőséget, a szakkörvezető tanár pedagógiai tevékenységének elsősorban a tanulók önálló kezdeményezésének kialakítására kell irányulnia. A pedagógus irányító munkája lehet direkt vagy indirekt, de semmiképpen sem nyomhatja el a tanulók önállóságát. A tanárnak arra kell törekednie, hogy maguk a tanulók tárják fel, rendszerezék és dolgozzák fel az anyagot. A tanárnak természetesen irányítania kell a szakköri munkát, tanácsokat adnia az elinduláshoz, az anyaggyűjtéshez, különösen akkor, ha pl. levéltári kutatásra is vállalkoznak. A háttérből, mintegy „észrevétlenül”, de nagyon is tervszerűen, megfontoltan és céltudatosan kell irányítania a szakkört. Nem a tanárnak kell tehát megoldania a problémákat a tanulók helyett, hanem a tanulókat kell képessé tennie azok megoldására. A szakkör akkor éri el célját, ha a történelmi anyag feldolgozása során a tanulók megtanulnak történetileg gondolkodni, problémákat látni, vitatkozni, következtetni, azaz, ha megismerkednek a „tudományos” munka elemi módszereivel.

a) *A történeti irodalom és a források feldolgozása a szakkörben*

A szakköri munka lehetőséget nyújt arra, hogy a tantervi anyagon túlmenően olyan kérdésekkel is alaposabban foglalkozzunk, melyeket az egyes tanítási órák keretében nem vagy alig lehetséges részletesebben tárgyalni. Jóllehet (az általános iskolai és különösen a középiskolai) történelmi anyag rendkívül komplex, a gazdaság- és társadalomtörténet egyes speciális kérdéseivel, mint pl. az agrártörténettel, ipartörténettel, technikatörténettel stb., vagy a kultúrtörténet köréből a képzőművészetek történetével, az építészet, szobrászat és festészet fejlődésével; a munkaeszközök-, a fegyverzet-, a ruházat és bútortörténetével; esetleg a világirodalomtörténet; az ideológia- és filozófiatörténet egyes történeti problémáival; régészeti és numizmatikai kérdésekkel; hadtörténelemmel és a hadművészet történetével; vagy akár sporttörténettel stb., nem is szólva a helytörténeti kutatásról — melyről a továbbiakban fogunk részletesebben beszélni —, elsősorban a szakköri munka keretében foglalkozhatunk.

Bármilyen kérdéssel is foglalkozzanak a szakkörben, a munka lényegében kétféle célkitűzés irányában haladhat: 1. az iskolai anyag elmélyítése, kibővítése, szemléletesebbé-tétele (a történeti irodalom, feldolgozások és források alapján); 2. az önálló kutatómunkára nevelés (helytörténeti vagy egyéb kutatás alapján). Ez a két célkitűzés szorosan összefügg egymással. Az elsőre a tanulóifjúság szélesebb rétegei vállalkozhatnak, legyenek akár gimnáziumi, akár technikai, ill. szakközépiskolai tanulók. A második célkitűzés az elsőre épül. Céljában a kutatómunka módszereinek megismertetése a tanulók egy bizonyos, erre vállalkozó csoportjával, akik között esetleg történelemtanári vagy történész

hivatásra készülők is akadnak. Az első célkitűzésnél kb. 25—30-as vagy még nagyobb létszáma is lehet a szakkörnek; ez a létszám természetesen megoszlik a négy évfolyam között. Önálló kutatómunkát viszont kb. 8—10 főből álló tanulócsoporthal tudunk a legeredményesebben végezni. A két célkitűzés azért sem válik el élesen egymástól, mivel minden szakkörben többé-kevésbé megtaláljuk mindkét irányú munkát, s a fokozatosság elvének megfelelően az „önálló” kutatómunkára való előkészület alapja — az illető kérdéssel kapcsolatos — történelmi irodalomban és a rendelkezésre álló forrásokban való tájékozódás.

A szakköri munka keretében tehát — akár az egyik, akár a másik célkitűzést (vagy mindkettőt) helyezük előtérbe, — a tagságnak mindenképpen meg kell ismerkednie a legfontosabb történelmi forrásokkal és feldolgozásokkal, a kézikönyvek, lexikonok és történelem bibliográfiák stb. használatával. Mind- ezt, természetesen, néhány hónap alatt nem sajátíthatják el, de 3—4 esztendő következetes és céltudatos munkájával komoly eredményt tudnak elérni: Mivel a szakköri tagság kb. 3—4 évenként cserélődik ki, célszerű, ha a tanár 3—4 éves szakköri tervet készít, s az egyes évfolyamok tananyagának megfelelően választja ki a történelmi forrásoknak azt a csoportját, amellyel meg akarja ismertetni tanítványait. A források különböző típusaival, így 1. a *tárgyi emlékekkel*, 2. a *szóbeli (élő) forrásokkal*, 3. az *írott*, ill. *nyomtatott kútfőkkel* ne általánosságban, hanem mindig valamilyen téma feldolgozásával kapcsolatosan ismertessük meg a tanulókat.

A tárgyi emlékekkel (épületek, várak, síremlékek, falu és városmaradványok, munkaeszközök, fegyverek, edények, ékszerek, érmék, bútorok, öltözétek stb.) való megismerkedés során a fővárosi és vidéki *múzeumok* meglátogatását is illesszük be a munkatervbe. Pannónia történetének feldolgozásánál pl. nemulasszuk el az aquincumi, szombathelyi, gorsiumi stb. emlékek megtekintését, a Hunyadiak korának vizsgálatánál pl. a budai Vármúzeum és a visegrádi ásatások meglátogatását, a magyar munkásmozgalom történetével kapcsolatban pl. a Párttörténeti Intézet megtekintését. A múzeumlátogatás alkalmával a tárgyi emlékek feltárására, megőrzésére, rendezésére, és az ismeretterjesztésre irányuló múzeumi tudományos munkáról is kapjanak képet tanítványaink.

A szóbeli (élő) források megismerésének különösen nagy jelentősége van a legújabbkori témák feldolgozásánál, így pl. a legutóbbi évtizedek munkás- és parasztmozgalmainak, a Tanácsköztársaság helyi emlékeinek, a KMP illegális munkájának, a szakszervezetek helyi történetének, a felszabadulásnak, valamely üzem, TSz, állami gazdaság szervezésének, az iskola történetének, vagy pl. az eltűnő iparágak, néprajzi hagyományok kutatásánál.

A szakköri munka során leggyakrabban a források 3. típusával, az írott, ill. nyomtatott kútfőkkel találkoznak a tanulók. Az „írott” forrásokkal, azaz az *elbeszélő forrásokkal* és „*egyéb*” *kútfőkkel* (oklevelek, törvények, akták stb.); a legfontosabb forráskiadványokkal, oklevéltárakkal szintén ne általánosságban, hanem egy bizonyos kérdés feldolgozásával kapcsolatban ismerkedjenek meg. A tudományos igényű forráskiadványok mellett célszerű, ha először a nagyközönség számára készült dokumentum-kötetekkel (pl. GYÖRFFY GYÖRGY: A magyarok elődeiről s a honfoglalásról, Gondolat, 1958; MAKKAI LÁSZLÓ—MEZEI LÁSZLÓ: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, Gondolat, 1960. stb.), valamint a középiskolai történelemoktatás számára készült forrásszemelvényekkel (pl. FILLA ISTVÁN—WACZULIK MARGIT: Történelmi olvasókönyv I. Forrásszemelvények az ókori kelet, Görögország és Róma tanításához, Tankönyvkiadó, Bp. 1961; GUNST PÉTER—EPERJESSY GÉZA: Történelmi olvasókönyv II. Forrásszemelvé-

nyek az egyetemes történelem (476—1640) és Magyarország története (1526-ig) tanításához. Tankönyvkiadó, Bp. 1962.) ismertetjük meg tanítványainkat.

A szakköri munka során látogassuk meg tanulóinkkal az „írott” forrásanyagot őrző *levéltárakat*, s a „nyomtatott” forrásanyagot őrző *könyvtárakat*. A levéltári iratok — még abban az esetben is, ha nem foglalkoznak „önálló” (esetleg levéltári) kutatással, bizonyító erejükkel nemcsak színesebbé és érdekesebbé, hanem hitelessé is teszik a vizsgált anyagot a tanulók számára. Így pl. a középkori oklevelek, tizedlajstromok, jobbágylevelek, urbáriumok, taxális és dicalis, ill. országos összeírások; a kuruckori, az 1848—49-es és 1919-es dokumentumok megtekintése — s maga „a levéltári levegő” is — mély benyomást gyakorol a szakköri tagságra. A legtöbb levéltár, a városi és megyei könyvtárak, ill. a helybeli középiskolák között igen jó kapcsolatok alakultak ki, a levéltárosok és könyvtárosok szívesen nyújtanak segítséget a történelem szakköröknek. Az egyes dokumentumok lefényképezését s a szakkörvezető tanár irányításával a kutatómunkát is lehetővé teszik a tagság számára.

A szakköri munka közben a források mellett elsősorban történelmi *feldolgozásokkal*, összefoglaló munkákkal, ezenkívül a fontosabb monográfiákkal, cikkekkel, tanulmányokkal, folyóiratokkal, esetleg a helybeli újságok — korábbi és jelenlegi — anyagával ismerkednek meg a tanulók. Ezenkívül tanulmányozzák az élő történelmi irodalmat is, a legfontosabb folyóiratokat, pl. a Századok-at, a Történelmi Szemlé-t, az Agrártörténelmi Szemlé-t, a Levéltári Közlemények-et, a Hadtörténelmi Közleményeket, a Társadalmi Szemlé-t, a Párttörténelmi Közlemények-et, s az esetleges helyi folyóiratokat. A könyvtárlátogatás során ismerjék meg a könyvtár történetét, tudományos feladatait, a könyvek rendszerezésének elvét, a katalógust, a kéréslapok használatát, a tudományos kézikönyvtár, lexikonok és segédkönyvek, szótárak, statisztikai kiadványok használatát. Ismerjék meg ugyanakkor a legfontosabb bibliográfiákat, pl. KOSÁRY DOMOKOS: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába c. ajánló bibliográfiáját, az I. Tóth Zoltán által szerkesztett Magyar Nemzeti Bibliográfiát és egyéb könyvészeti munkákat, SZINNYEI és GULYÁS Magyar Írók Élete c. sorozatait stb. A szakköri munka számára nagy segítséget nyújtanak a Tankönyvkiadó gondozásában megjelent szakköri füzetek is (pl. Bibliográfia a történelem szakkörök számára, ezenkívül a levéltárak anyagát, s a levéltárak használatát ismertető füzet), melyek egy-egy téma feldolgozásához, s az „önálló” kutatáshoz is alapul szolgálhatnak.

A szakkör tagjainak nemcsak a fontosabb forrásokkal és a történelmi irodalommal, hanem a *téma feldolgozásának helyes módszereivel* is meg kell ismerkedniök. El kell érni, hogy a rendelkezésre álló irodalom alapján előbb-utóbb képesek legyenek egy bizonyos témával kapcsolatban világos, logikus, a lényeges összefüggéseket is kiemelő dolgozat, ill. előadás elkészítésére.

A szakkörvezető tanárnak az egyes témák feldolgozásának műhelytitkaiba is be kell tehát vezetnie a tanulókat:

1. legelőször a választott téma történelmi irodalmában kell tájékozódni az említett és — a különböző történelmi folyóiratokban található — bibliográfiák valamint a könyvtárak katalógusai stb. alapján, majd kiválasztani azt a néhány alapvető forrást és feldolgozást, amelyet el akarnak olvasni.

2. A történelmi irodalom és források alapján a lényeges kérdéseket kell kiemelni, és nem a részletkérdésekben elmerülni. El kell sajátítani a *forráskritika* elemeit, az adott témával kapcsolatos irodalomban található esetleges ellentmondásokat kritikailag is meg kell vizsgálni.

3. Meg kell tanulni a *jegyzetelés és a cédulázás technikáját*.
4. Meg kell ismerni az anyag (cédulák) *rendezésének módszereit*.
5. El kell készíteni a megírandó dolgozat (előadás) *gondolatmenetét* (vázlatát).

6. A gondolatmenet alapján úgy kell összeállítani a dolgozatot, hogy abban a lényeges kérdéseket emeljék ki, a történeti előzmények tárgyalásánál ne menjenek túlságosan messzire, ne kalandozzanak el a tárgytól. Írásban és szóban egyaránt logikus okfejtésre, egyszerű és világos stílusra törekedjenek. Használják fel a szemléltetési lehetőségeket is; a dolgozatba illesszenek be szépirodalmi jellegű illusztrációkat, mutassanak be képeket, esetleg vetített képeket, használják fel a rendelkezésre álló térképeket, vagy maguk is készítsenek térkép-vázlatokat, grafikonokat, diagrammokat, hogy minél színesebben és sokoldalúbban tudják bemutatni a feldolgozott anyagot.

Célszerű, ha egy téma feldolgozására több tanuló is vállalkozik, akik megosztják egymás között az anyaggyűjtés munkáját, esetleg az előadás egyik vagy másik részét dolgozzák ki, vagy pedig mint „hivatalos bírálók” szerepelnek.

A dolgozat felolvasását a szakkörben rendszerint vita követi, melyet általában a szakkör ifjúsági titkára vezet. A tanár engedje át a főszerepet itt is az ifjúságnak, maga csak akkor „avatkozzék be”, amikor feltétlenül szükséges, csupán hozzászólásával, esetleg a vita tanulságainak levonásával működjék közre. A szakköri foglalkozások lefolyása általában *szemináriumszerű*, azaz a különbséggel, hogy a vezetőtanár nem közvetlenül, hanem közvetve irányítja azt. Úgy, hogy segítséget nyújt az előadást készítő tanulóknak, tanácsot ad a problematikusabb kérdéseknél, és főleg azzal, hogy a lényeglátás képességét igyekszik kialakítani a tanulóknak. Mindez nem kevés szakmai felkészültséget és talán még több pedagógiai érzéket és tapasztalatot követel meg a tanártól!

b) *A helytörténeti kutatás és a szakköri munka.*

A szakkör önálló kutatómunkája rendszerint helytörténeti kérdések vizsgálatára irányul. A középiskolai tanulmányi pályázatok 1957—58-tól kezdve helytörténeti témákat is tartalmaznak.

Így 1957—58-ban Fejezetek szülőfalum, szülővárosom történetéből; 1958—59-ben A Magyar Tanácsköztársaság története és emlékeinek továbbélése falumban, városomban; és Parasztságunk harca a földért a jobbágyfelszabadulástól a földosztásig; 1959—60-ban Felszabadulásunk és 15 éves fejlődésünk valamely megye, város, városrész, kerület, falu ipari vagy mezőgazdasági intézmény, család története alapján; 1960—61-ben Az ipari fejlődés előrehaladása a XIX. század második felétől napjainkig — a szakkörök annak a mezőgazdasági vagy ipari üzemnek történetét dolgozzák fel, ahol a tanulók a termelőmunkában részt vesznek; A tudomány és technika kiemelkedő képviselői; 1961—62-ben A munkásság és parasztság anyagi és kulturális helyzetének fejlődése a századfordulótól napjainkig; 1962—63-ban A technikai fejlődéssel eltűnő magyarországi iparágak; 1963—64-ben Fejezetek iskolánk történetéből; 1964—65-ben Fejlődésünk a felszabadulástól napjainkig.

A történelmi pályázatok eredményei azt bizonyítják, hogy szerte az országban kialakultak a helytörténeti kutatás iskolai központjai, s az első helyezettek legtöbbször esetében a debreceni (a Csokonai és gyakorló gimnázium), a hajdúszoboszlói, a püspökladányi, az egri, az orosházi, a sarvasi, a budapesti Rákóczi gimnázium és a budapesti gyakorló gimnáziumok történelmi szakköreiből kerültek ki.

Tudományos viták, ankétok, történész vándorgyűlések és nem utolsósorban az egyre nagyobb számban megjelenő helytörténeti kiadványok tanú-

sítják, hogy történettudományunk mind nagyobb figyelmet szentel a helytörténeti kutatás fellendítésére. Ugyanakkor az iskolai történelemtanításban is felhasználjuk a helytörténet adta oktatási és nevelési lehetőségeket. Az általános iskolai és a gimnáziumi reform tanterv kötelezően előírja a helytörténeti kirándulásokat és az országos fejlődéssel kapcsolatban a helytörténeti vonatkozások tárgyalását. A helytörténet iskolai tanulmányozásának célja, hogy bemutassa, miképpen hatottak a helyi események az országos fejlődésre, és megvilágítsa, egy-egy tájegység történeti eseményei hogyan illeszkedtek be az általános fejlődésbe. Egy-egy kisebb közösség, országrész, falu, város történetének megismerésével a tanulóifjúság számára megfoghatóvá, emberközelivé válik az általános fejlődés. A helytörténet tanulmányozása szilárd alapot nyújt az ifjúság történelmi tudásának és hazaszeretetének elmélyítéséhez; a szülőföld történetének megismerésétől az egész ország és az egész nép történetének mélyebb megértéséig jut el ifjúságunk.

Jóllehet a tanítási órákon folyó oktató-nevelő munkában is igen nagy jelentősége van a helytörténet tanulmányozásának, a helytörténet kutatására főleg a történelem szakkörben nyílik lehetőség. A szakkörvezető tanárnak mindenképpel arra kell ügyelnie, hogy a tagság figyelme ne a kuriózumok összegyűjtésére, hanem a lényeges kérdésekre irányuljon. Soha ne tévessze szem elől, hogy a kutatómunka során a helyi eseményeket az országos fejlődés-, a *sajátos* jelenségeket az *általános* fejlődés összefüggéseibe kell állítani.

A szakkörvezető tanárnak számolnia kell azzal is, hogy a helytörténeti kutatás során a tanulók *levéltári* forrásokkal is meg kell, hogy ismerkedjenek. Célszerű, ha a tanár a feldolgozandó levéltári anyagot előzetesen tanulmányozza és szelektálja, részben azért, hogy a levéltárakat ne terheljék meg feleslegesen, s azért is, hogy — amennyiben régebbi és idegen nyelvű források használatára is sor kerül —, a szükséges paleográfiai és nyelvi segítséget is megadja. A középiskolai szakkörök általában új- és legújabb kori témák kutatására vállalkoznak, olykor azonban XVII- és XVIII. századi problémák vizsgálatában is figyelemre méltó eredményeket tudnak felmutatni. A budapesti Ságvári Endre gyakorló gimnázium történelem szakkörének tagjai pl. Egyházas- és Hidashöllös jobbágyainak XVII. századi viszonyait tanulmányozták a korabeli urbáriumok alapján. A budapesti Apáczai Csere János gyakorló gimnázium történelem szakköre a Pest megyei Tinnye község XVIII—XIX. századi történetének vizsgálatára vállalkozott a Pest megyei Levéltár, az Országos Levéltár anyaga és a helységben található anyakönyvek és egyéb források alapján. A kutatómunkát később a jelenkorra is kiterjesztették, és a „szociográfiai módszert” is kipróbálták.

Amennyiben új- és legújabb kori problémák tanulmányozását tűzik ki célul, a levéltári források mellett a *szóbeli* (élő) forrásokat is megszólaltatják szakköreink. Ebben az esetben a levéltári és a szóbeli forrásokat, valamint az esetleges feldolgozásokat össze kell hasonlítani, kritikailag is meg kell vizsgálni.

Az új- és legújabb kor történetéből számos téma közül válogathatnak középiskolás szakköreink. Foglalkozhatnak pl. az 1848—49-es forradalom és szabadságharc helyi történetével, valamely ipari üzem, bánya, uradalom történetével stb. — egy bizonyos időszakban. A szakkörvezető tanár ügyeljen arra, nehogy erőiket meghaladó vállalkozásba fogjanak. A vizsgált problémát — legalábbis az elinduláskor — ne egész történeti fejlődésében, hanem annak csupán egy szakaszában tanulmányozzák, ott azonban tüzetesen és alaposan. A munka későbbi fázisában azután kiterjeszthetik kutatásukat a választott téma egyéb vonatkozásaira is. Kitűnő lehetőséget kínál a szakkörök számára a helyi *paraszt-*

és *munkásmozgalmak* történetének kutatása is. Ebben az esetben is célszerűbb, ha a kérdésnek nem az egész történetét, hanem annak csupán egyes szakaszait vizsgálják: 1. a kiegyezéstől az I. világháborúig (ezen belül is a helyi fejlődésnek megfelelően a legjellemzőbb időszakot, pl. az 1890-es években kibontakozó arató sztrájkokat tanulmányozva); 2. az I. világháború időszak; 3. a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság ideje; 4. a Horthy-korszak (ezen belül is csupán egy szűkebb periódus, pl. a világ-gazdasági válság időszakát vizsgálva); 5. a felszabadulás; 6. a földosztás; 7. a szocializmus építésének helyi vonatkozásai (pl. az állami gazdaság létrejötte és fejlődése, a szövetkezeti gazdálkodás kialakulása, valamely ipari üzem, bánya, stb. története az államosítással kezdődően stb.).

Az előbbieken kívül még igen sok egyéb lehetőség kínálkozik a helytörténeti kutatás számára, így pl. a helyi építészeti és képzőművészeti emlékek vizsgálata, várostörténeti vagy akár művészet- és stílustörténeti szempontból, (különösen olyan városokban, mint pl. Sopron, Kőszeg, Vác, Szentendre, Eger stb. vagy a budapesti tanulók számára a budai vár történetének tanulmányozása); a helytörténeti vonatkozású történeti- és szépirodalom, ill. a helyi sajtó történetének feldolgozása; a helyi színház-, ill. színjátszás története; a helyi néprajzi anyag, szájhagyományok, népdal- és népmondakincs felkutatása; a település határában lejátszódott fontosabb hadiesemények, elemi csapások története, a helyi temető történetének tanulmányozása; a helybeli kézműipar történetének, a technikai fejlődéssel eltűnő iparágak vizsgálata; a település topográfiai tanulmányozása, az utca- és dűlőnevek változásainak kutatása; a testnevelés és sport helyi története stb.

Jelentős feladat vár a történelem szakkörökre az *iskolatörténet* kutatásában is. Nemcsak a régi, nagy múltú, hanem az újabb iskolák története is rengeteg, az illető kor gazdasági, társadalmi, politikai és művelődési viszonyaira jellemző, értékes adatot tartalmaz. Az iskola történetének feldolgozásánál felhasználhatjuk a régi nyomtatott értesítőket, anyakönyveket, jegyzőkönyveket, az iskola volt tanárainak és tanulóinak visszaemlékezéseit. Foglalkozhatnak szakköreink az iskola névadójának, kiemelkedő tanárainak és tanítványainak történetével is.

Több középiskolában eredményesen működnek „régész” és „muzeológus” szakkörök is, melyek szakképzett vezetők irányításával ásatásokban, a feltárt emlékek restaurálásában, megóvásában és rendezésében is részt vesznek. Szellemi és fizikai erőfeszítéseikkel hozzájárulnak az archeológiai leletek napvilágra hozatalához. A régészeti munka ugyanakkor gondosságra, szorgalomra, kitartásra neveli a fiatalokat, a restaurálásban, ill. az anyagrendezésben való részvételük növeli esztétikai érzéküket és fejleszti gondolkodóképességüket.

2. A történelmi szertár. Iskolai kiállítások. Iskolamúzeumok

Egyre inkább növekszik azoknak a középiskoláknak a száma, ahol *szemléltető eszközöket* készítő történelem szakkörök dolgoznak, ahol a gyakorlati foglalkozás (a polittechnikai oktatás) adta lehetőségeket a történelemtanítás szempontjából is hasznosítják. Az általános- és középiskoláink rendelkezésére álló — viszonylag elég szegényes — szemléltető anyagot gazdagabbá és színesebbé teszik térképek és térképvázlatok rajzolásával, szinkronisztikus időrendi táblák, grafikonok, diagrammok, statisztikai táblázatok, diafilmek és diapozitívek készítésével, a különböző szakkönyvekben és tudományos munkákban található képek és rajzok felnagyításával, lefényképezésével és tablókba foglalásával. Akadnak

olyan szakkörök is, amelyek kultúr-, művészet- és divattörténeti makettek és technikatörténeti modelleket, az iskolai éremgyűjtemény bemutatására szolgáló tárlókat készítenek, a különböző korok szerszámainak edényeinek, ékszereinek, fegyvereinek mintáit állítják elő. Az iskola történelemterképeinek karbantartásával és fellelkezésével, a történelemkönyvtár rendezésével, katalógusának összeállításával stb. járulnak hozzá a történelemtanítás szemléletesebbé tételéhez. Ez a sokágú munka nemcsak a tanulók történelmi ismereteit mélyíti el, hanem olyan készségekkel is felruházza őket, amelyeket a középiskola elvégzése után is hasznosíthatnak.

Egy-egy szakkör szorgalmas munkájának eredményeként ugyanakkor lehetőség nyílik iskolai *kiállítás* létrehozására, ill. a történelmi *szertár* megteremtésére és gazdagítására is. Országos viszonylatban is kiemelkedő példa a debreceni Csokonai gimnázium történelem és művészettörténeti szakkörének kitűnő munkája, amely rendkívül értékes és igen sok szemléltető eszközből álló történelem-szertárt, ill. *iskolamúzeumot* hozott létre.

A hajdúszoboszlói gimnázium tanulói lelkes munkájának eredményeként az iskolagyűjtemény „városi múzeummá” fejlődött (Bocskai István Múzeum). Alapítói, emlékeinek összegyűjtői, patronálói és tovább fejlesztői jelenleg is gimnáziumi tanulók s mint „népművelők” maguk látják el a Múzeum felügyeletét és a látogatók vezetését.

A püspökladányi Karacs Ferenc gimnázium páratlanul értékes néprajzi és történeti anyagot magában foglaló iskolamúzeuma szintén túlnötte már az iskolai kereteket, városi, ill. tájmúzeummá fejlődött; összegyűjtött és feldolgozott anyaga mintegy 6—7 termet tölt be. A szaktanár a következőképpen számol be erről: A második világháborúban elpusztult gyűjteményük pótlására összegyűjtötték „a ladányi ember még meglelhető szerszámait, bútor- és ruhadarabjait; de gondolatait, érzéseit is (dalaiból, mondáiból) . . . ma kb. 3.000 darabból álló gyűjteményünkből: szerszámokból, okmányokból, térképekből, könyvekből, kéziratos paraszti naplókából, ruhadarabokból stb. a XIX. és XX. századi püspökladányi embert minden problémájával alaposan, a XVIII. századtól a neolitikorig visszamenően pedig nagyobb hézagokkal nagyon sokféle vonatkozásban sikerült megismernünk”. Az iskolamúzeumban található — az előbbieken kívül — pl. 2 kézzel írott krónika (Törvénybíró — Lóherélő), Nagy Sándor 1808—1868 és Csáti Mihály krónikája (1868—1912); sok darabból álló, páratlanul szép fényképgyűjtemény, céhszabályzatok és jegyzőkönyvek, egy textil-manufaktúra mintagyűjteménye, számlakönyvek, az Ipartestület, majd a jelenlegi KTSz dokumentumai, pénz- és fegyvergyűjtemény stb. Ezt a szaktudomány és különösen a nevelőmunka szempontjából rendkívül értékes iskolamúzeumot a történelem szakkör hívta életre, amelynek mintegy 80 tagja van — mint ahogy a szakkörvezető tanár írja —, az iskolának kb. minden 3. tanulója, de „segítőtársunk szinte valamennyi tanuló, sőt a végzetek is tartják velünk a kapcsolatot.”

3. A történelemtanítással kapcsolatos órán-, ill. iskolán kívüli munka egyik igen fontos területét képezik a *történelmi kirándulások*, ill. a múzeum-, könyvtár-, levéltár- és üzemplátogatások.

Mivel a múzeum-, könyvtár- és levéltárlátogatásról a szakköri munkával kapcsolatban már említést tettünk, jelen összefüggésben csupán a történelmi kirándulásokkal kívánunk röviden foglalkozni. Az élményekben gazdag történelmi kirándulás nevelőértéke kitörölhetetlen nyomokat hagy a tanulóknak, mivel az illető kort nem közvetve, a tanári magyarázatból, tankönyvekből és

leírásokból, hanem közvetlenül, a maga valóságában, életszerűen ismerhetik meg egy-egy történelmi nevezetesség, város, vár, csatahely stb. megtekintésekor. A történelemtanárnak éppen ezért alaposan fel kell készülnie, s tanítványait is jól elő kell készítenie a kirándulásokra.

A kirándulás célpontját lehetőség szerint az osztály tanítási anyagával kapcsolatban tűzzük ki. Az I. osztályosokkal pl. a római kori emlékeket, a II. osztályosokkal középkori történetünk nevezetességeit, a IV. osztályosokkal valamelyik nagyüzemünket vagy szocialista városunkat, Dunaujvárost, Oroszlányt, Inotát, Kazincbarcikát stb. tekintsük meg. Ne mulasszuk el az ókori vagy középkori tárgyú kirándulás alkalmával sem szocialista építésünk alkotásainak felkeresését. Ha pl. az egyik, viszonylag teljes épségben megmaradt középkori várunkhoz, Siklósra látogatunk, a vár megtekintését kapcsoljuk össze Pécs történelmi nevezetességeinek és múzeumának megismerésével, a város valamelyik ipari üzemének (pl. a Zsolnay-gyárnak), esetleg a komlói kőszénbányának, a harkányi gyógyfürdőnek meglátogatásával. A sokféle élmény, a tanulás és a szórakozás összekapcsolása, a táj természeti szépségeinek megismerése felejthetetlen benyomást gyakorol tanítványainkra. Ugyanakkor megismerik egy táj múltját és jelenét; a tervszerű tanári munka így ver hidat a múlt és a jelen közé — egy történelmi kirándulás alkalmával.

A kirándulás megtervezését, ill. a tanár felkészülését jól felhasználható kézikönyvek könnyítik meg. Így GENTHON ISTVÁN: Magyarország művészeti emlékei c. munkája, melynek első két kötete a vidéki városokat, a ZAKARIÁS Cs. SÁNDOR szerkesztette harmadik kötet, amely Budapest művészeti emlékeit ismerteti a vonatkozó bibliográfiával együtt, vagy pl. BOLDIZSÁR IVÁN útikalauza, s a Műemlékeink c. sorozat füzetei stb.

A kirándulás alkalmával célszerű idegenvezető segítségét is igénybe venni, aki — felkészültségének megfelelően — felsorolja a látnivalókat és kiemeli az érdekességeket, de a történelmi viszonyokat, a történelmi problémákat és összefüggéseket általában kevésbé tudja bemutatni. Ez a szakembernek, így pl. a történelemtanárnak a feladata.

A tanárnak tanítványait is fel kell készítenie a kirándulásra, ha pl. Egerbe látogatnak el, előzőleg elevenítsék fel a várháborúkról tanultakat. Arról sem szabad a tanárnak megfeledkeznie, hogy *szempontokat* adjon a tanulóknak a megfigyelésre, akár valamilyen kiállítást, múzeumot vagy építészeti emléket keresnek fel, hiszen a tanulók könnyen elsiklanak a látnivalókon. A tanárnak arra is vigyáznia kell, hogy ne túl sok szempontot adjon és ne túl sok látnivalót zsúfoljon össze egy alkalomra. A túlméretezett program ugyanis könnyen kétséggé teheti azoknak az oktatási és nevelési célkitűzéseknek az elérését, amelyeket a kirándulás alkalmával el akarunk érni.

A kirándulás befejezése után beszéljék meg a látottakat. A tematikus ismétlés során pedig a kirándulás tapasztalatain és élményeinek alapján foglalják össze az anyagot.

IRODALOM

- Középiskolai szakköri füzetek, Történelem (A középiskolai történelem szakosztályok számára)
Szerk.: EPERJESSY GÉZA, Tankönyvkiadó, Bp. 1956. 1—190. l.
- SZABOLCS OTTÓ: A középiskolai történelem szakkörökről. Tanulmányok a középiskolai történelemtanítás módszertana köréből. KPTI. Tankönyvkiadó, Bp. 1961. 108—119. l.
- GYAPAY GÁBOR: A történelmi szakkörök kérdéseiről. Történelemtanítás, 1959. 2. szám, 23—27. l.
Uő.: Szakköreink lehetőségei, Történelemtanítás, 1963. 5. szám. 21—27. l.

- NAGY ERZSÉBET: A szakköri munkáról. Történelemtanítás, 1959. 5. szám, 22—25. l.
- RETTEGI ISTVÁNNÉ: Az iskolamúzeum anyagának felhasználása. Történelemtanítás, 1961. 6. szám, 13—16. l.
- HANZÓ LAJOS: Helytörténeti kiállítások és az oktatás. Történelemtanítás, 1958. 6. szám, 17—21. l.
- JUHÁSZ IMRE: Az élet és a történelmi szakkör kapcsolata. Történelemtanítás, 1959. 4. szám, 18—20. l.
- EPERJESSY GÉZA: „A technika fejlődésével eltűnő iparágak nyomában” (Az 1963. évi ipartörténeti témájú versenydolgozatokról). Századok, 1965.
- PORCSALMY JÁNOS: Újszerű szemléltető eszközök múzeuma. Történelemtanítás, 1963. 3. szám, 19—23. l.
- WACZULIK MARGIT: Történelemóra Aquincumban. Történelemtanítás, 1962. 5. szám, 30—33. l.
- TABA ISTVÁN: Tanulmányi kirándulások tervszerűsítése és levezetése. Történelemtanítás, 1962. 5. szám, 26—30. l.
- Bibliográfia történelemszakkörök számára. (Szerk.: VÉRTES RÓBERT és WACZULIK MARGIT) Tankönyvkiadó, Bp. 1963.

Геза Эперђешу:

ВНЕУРОЧНАЯ И ВНЕШКОЛЬНАЯ РАБОТА В СВЯЗИ С ПРЕПОДАВАНИЕМ ИСТОРИИ

Перечисление, оценка и предложение тех возможностей, которыми преподаватель может пользоваться вне урока обучения в помощь заинтересованным в необычной мере в изучении истории учеников, в их исследовательской, даже и творческой деятельности. Здесь идет речь главным образом о кабинете истории, о школьных выставках и музеях, как и целесообразно организованных экскурсиях.

Eperjessy, Géza :

EXTRACURRICULAR WORK CONCERNING THE TEACHING OF HISTORY

The author enumerates, appreciates and suggests the possibilities which the pedagogues can make use of in after-school education to help the researching and even creative work of the pupils particularly interested in history. These are, above all, the study circles, historical collections, school exhibitions, museum and suitably organized excursions.